

Sociological Explanation of Factors Affecting Adolescents Literary Trends (Case Study of Adolescents in Isfahan)

Abstract

Reading as one of the most important sources of information is not only an individual practice that can be pursued for personal interest but also the social status of the community are determinants of reading. This is especially important when it is related to a particular age group and is related to the needs and desires of that group. The present study examines the literary tendencies of adolescents in Isfahan and the social causes of these tendencies.

This research has been done by a qualitative-quantitative sequential combination method. For this purpose, a total of 23 adolescents and adolescents aged 12-17 years were selected by purposeful sampling method and after data gathering through semi-structured interviews, data analysis was performed using three-stage coding method. Using a multistage cluster sampling method, 384 high school students were selected according to 6 educational districts of Isfahan.

Qualitative findings suggest that causal conditions such as adolescence, family cultural consumption, and socialization make the study a temporary one in contexts such as cultural-socio-economic barriers to adolescent literary tendencies toward translation with emotional genres. Comes with humor and fantasy. Testing the hypotheses shows that the level of study is mostly related to the independent variable on attitude toward books, adolescent characteristics, and then socialization by family. And the needs of adolescence. And the only independent variable affecting translation tendency is adolescent characteristics. Other variables have the same effect on compilation and translation.

Keywords literary genre, adolescence, cultural consumption, attitude to study, socialization

تبیین جامعه شناختی عوامل موثر بر گرایش‌های ادبی نوجوانان (مورد مطالعه نوجوانان شهر اصفهان)نازفر ناظم^۱حسین آفاجانی مرسا^۲علی باصری^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۱۱

چکیده:

تحقیق حاضر به بررسی انواع گرایش‌های ادبی نوجوانان شهر اصفهان در سال ۱۳۹۷ پرداخته است. این تحقیق به روش ترکیبی از نوع کیفی-کمی صورت گرفته است. در مرحله اول با اتخاذ رویکرد کیفی سعی پژوهش براین است با دست یابی به دیدگاه‌های مطلعان کلیدی، تصویری جامع از علل و عوامل و بسترهای موجود فرهنگی-اجتماعی که موجب دگرگونی و تغییر در وضعیت مطالعه و گرایش‌های ادبی نوجوانان می‌شود، ارائه شود. برای این منظور در مجموع تعداد ۲۳ نفر از متخصصان حوزه نوجوانان و نوجوانان ۱۷-۱۲ ساله به روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری انتخاب شده و از طریق مصاحبه‌ی نیمه ساختار یافته جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، مدل پارادیمی ارائه شد. برای تعمیق در بررسی داده‌های مرحله نخست، از روش کمی استفاده شد. به این صورت که گردآوری داده‌های کمی با تنظیم پرسشنامه برگرفته از روش کیفی، به صورت پیمایشی و با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای با توجه به مناطق ۶گانه آموزش و پرورش شهر اصفهان، در بین ۳۸۴ نفر دانش‌آموز/نوجوان مقطع متوسطه انجام شد. در بخش کمی فرضیه‌ها با نرم افزار SPSS مورد آزمون قرار گرفتند. سپس در مدل سازی ساختاری با استفاده از نرم افزار amos فرضیه‌های ساختاری پژوهش آزمون شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که میزان مطالعه بیش از همه با متغیر مستقل نگرش به کتاب، ویژگی‌های نوجوانی و سپس جامعه‌پذیری توسط خانواده نسبت دارد. از نظر گرایش به ژانرهای هیجان‌انگیز، طنز و تخیلی متغیرهای اصلی تاثیر گذار نگرش به مطالعه، ویژگی‌های نوجوانی و نیازهای نوجوانی است. و تنها متغیر مستقل تاثیر گذار برگرایش به ترجمه ویژگی‌های نوجوان است. سایر متغیرها تاثیر یکسانی بر تالیف و ترجمه دارند.

واژگان کلیدی: گرایش ادبی، ژانر ادبی، نوجوانی، نظریه‌ی مبنایی، مصرف فرهنگی، نگرش به مطالعه، جامعه‌پذیری

^۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران nazynazem@yahoo.com

^۲ دانشیار و عضو هیات علمی گروه علوم اجتماعی واحد مرکز دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) HOS.aghajani@iauctb.ac.ir

^۳ استادیار دانشگاه و عضو هیات علمی گروه مردم‌شناسی واحد مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران Ali.baseri@iauctb.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله:

اهمیت دوران کودکی و نوجوانی بر کسی پوشیده نیست. همه بزرگسالان امروز، این دوران را در تاریخ زندگی خود سپری کرده‌اند و خاطراتی از آن به یاد دارند. آن چه که این دوران را از سایر دوره‌های زندگی هر فردی متمایز می‌سازد ویژگی‌های جسمانی خاص در دوران کودکی و نیاز به مراقبت از طرف سایرین بوده است. از نظر اجتماعی نیز دوران کودکی و نوجوانی دوره طلایی آموزش، تعلیم و تربیت محسوب می‌شود. کودکان و نوجوانان مشتاق کشف جهان و کسب تجارب انسانی هستند و در این دوران بیشترین جامعه پذیری توسط فرد رخ می‌دهد و افراد را آماده پذیرش نقش‌های اجتماعی و ایفای وظایف متعدد در جامعه می‌کند. انسان در فرایند جامعه پذیری از طریق کنش‌های متقابل اجتماعی شیوه راه رفتن و گفتن را می‌آموزد و به تدریج به کسب تجربه‌های مختلف می‌پردازد.

روانشناسان رشد دوران کودکی را تا ۱۲ سالگی و دوران نوجوانی را از ۱۲ سالگی تا ۱۸ سالگی در نظر می‌گیرند. امروزه بشر عصر جدیدی را سپری می‌کند که از برخی ویژگی‌ها بی‌بديل و ممتاز بوده و تاکنون تجربه نشده است. در دوران مدرن تفکیک نقش‌ها و افزایش آموزش‌های تخصصی به همراه گسترش روزافزون اطلاعات بیش از هر زمان دیگری مشهود است. مفهوم کودکی و نوجوانی نیز به سبب این تغییرات با گذشته تفاوت یافته و چون شخصیت، نگرش، شیوه رفتار و آینده هر فرد تا حد زیادی تحت تاثیر نحوه گذراندن کودکی و نوجوانی و چگونگی کسب تجربه در این دوره خاص می‌اشد، به آن توجه ویژه می‌گردد. کودک و نوجوان به عنوان سوژه و موجودی دارای عاملیت، مرکز توجه واقع شده و چون ساختن آینده هر جامعه‌ای به عهده این کودکان و نوجوانان است به نحوه جامعه پذیری آنان با دقت ویژه ای نگریسته می‌شود. جامعه پذیری فرایندی است که طی آن فرد، شیوه‌های رفتاری، باورها، ارزش‌ها و الگوهای فرهنگی خاص جامعه را می‌آموزد و آنها را جزو شخصیت خود می‌کند. بنیادی‌ترین بخش جامعه پذیری در دوران کودکی رخ می‌دهد؛ اما این روند در سراسر عمر آدمی ادامه می‌یابد. اگر جامعه‌ای خواهان بقای خود باشد باید بتواند میراث فرهنگی خود را تداوم بخشیده و آن را به نسل‌های بعدی منتقل کند و این موضوع در خلال جامعه پذیری رخ خواهد داد. یکی از مهم‌ترین راه‌های انتقال فرهنگ و تداوم حیات فرهنگی جامعه و جامعه پذیری موثر، ادبیات است. ادبیات نماینده زندگی و یک حقیقت اجتماعی است که آینه وار فرهنگ هر جامعه‌ای را منعکس می‌کند. ادبیات، نتیجه‌ی فعالیت‌های زیبایی‌شناسانه بر زبان بوده و با ساخت ذهن‌های خاص و تصویر سازی و خیال پردازی خالقان آن همراه است. (وحید، ۱۳۹۰: ۲) ادبیات کودک و نوجوان به صورت عام با سایر اشکال ادبیات تفاوتی ندارد اما آنچه باعث تمایز این نوع ادبیات با ادبیات بزرگسالان می‌شود، تفاوت در نیازها و توانمندی‌های متفاوت این گروه سنی با بزرگسالان است. ادبیات کودک و نوجوان به مجموعه آثار و نوشته‌هایی (کتاب و مقالات) گفته می‌شود که به وسیله نویسندگان متخصص برای مطالعه آزاد کودکان و نوجوانان تهیه می‌شود و در همه آن‌ها ذوق و سطح رشد و نضج کودکان و نوجوانان مورد توجه است. (شعاری نژاد، ۱۳۹۵: ۲۹) در تعریفی دیگر، هرآن چه افسانه، شرح حال، مطالب علمی و... که خارج از برنامه درسی و آموزش مستقیم، هنرمندانه نوشته و تنظیم شود، ادبیات کودک و نوجوان خوانده می‌شود. (حجازی، ۱۳۹۴: ۱۹)

"ادبیات کودک در سرچشمه‌های تاریخی خود، برخاسته از یک نیاز اجتماعی بود. با پیدایش شرایط مدرن در جوامع غربی و ظهور پدیده "دوران کودکی" به عنوان یکی از توابع این شرایط مدرن، جامعه می‌بایست

نوعی ساز و کار نهادی طراحی کند تا بتواند ضمن مدیریت دوران کودکی، از این پدیده عنصری کارکردی بسازد. ادبیات کودک پدیده‌ای اجتماعی است که برای پاسخ به برخی نیازهای "نهاد دوران کودکی" خلق شد. این ادبیات خلق شد تا بخشی از جای خالی پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌های حذف شده از ساختارهای خانواده جدید و خلا ناشی از غیبت پدر و مادرهای شاغل را پر کند." (کرمانی ۱۳۸۵: ۱۹)

ادبیات، نقش بنیادین و سازنده‌ای در تکوین بخشی از میراث و هویت فرهنگی و ادبی هر جامعه دارد. این گروه از ادبیات هنگامی پدید آمد که بزرگسالان متوجه شدند کودکان و نوجوانان به سبب گنجایش‌های شناختی و ویژگی‌های رشدی خود آمادگی پذیرش متن‌های سنگین را ندارند و به متن‌هایی نیاز دارند که پاسخگوی رشد آنها باشد. جدای از تلاش نویسندگان و پژوهشگران در خلق و گردآوری آثار داستانی در زمینه کودکان و نوجوانان، مساله مهم دیگری نیز در روند تحول ادبیات کودکان و نوجوانان نقش بسزایی داشت، این مساله پدیده جدیدی بود که به صورت ترجمه آثار خارجی برای غنی‌تر کردن کتابهای مربوط به کودکان اتفاق افتاد. کتاب خوانی باعث می‌شوند کنجکاوهای کودکان در زمینه‌های مختلف ارضا شده، به پرسشهای آنها پاسخهای مناسبتری داده شود و با خواندن کتابهای ترجمه شده حتی با فرهنگهای سرزمینهای مختلف آشنا شوند. مطالعه‌ی کتابهای کودک و نوجوان برای کودک فرصتی به وجود می‌آورد تا کودک نیروهای زندگی‌اش را تفسیر و تاویل کند؛ نیروهایی که بالاتر از تجربه‌ی او هستند و بدین ترتیب کودک را برای زندگی آماده می‌سازند و از طریق همین تاویل و تفسیر است که به درکی اصیل نایل می‌آید. (ظهیری ناو و رجبی، ۱۳۹۰: ۱۵۸)

شاید مهم‌ترین وجه تمایز ادبیات کودک و نوجوان با ادبیات به مفهوم عام، این است که ادبیات کودک و نوجوان آینده‌نگر است یعنی آن‌چه که کودکان و نوجوانان از کتاب و ادبیات به مثابه یک رسانه دریافت می‌کنند، در تکوین شخصیت و رشد اجتماعی آنها موثر است و نتایج آن در آینده مشخص خواهد شد. در واقع ادبیات کودک و نوجوان به عنوان بخشی از فرایندی تلقی می‌شود که نهایت آن جامعه‌پذیری و نتیجه آن، باز تولید جامعه و نظم اجتماعی است. در حوزه ادبیات با دو موضوع ادبیات تالیفی و ادبیات ترجمه شده روبرو هستیم. ادبیات تالیفی توسط نویسندگانی که با فرهنگ جامعه و ادبیات فولکلوریک آشنا بوده و ارزشها و هنجارهای جامعه را می‌شناسند وارد بازار کتاب شده و در مقابل نظام ادبی حاصل از ترجمه به عنوان یکی از راههای تبادل فرهنگی است که با خود ارزشها و فرهنگ جامعه مبدا را به جامعه‌ای دیگر وارد می‌کند. ضرورت ارتباط اندیشه‌ها و فرهنگها، نیاز به یادگیری و آگاهی و سایر نیازهای بشر به همدیگر پدیده ترجمه را اجتناب‌ناپذیر کرده است. تاریخ ترجمه به قدمت زبانهای بشری است. ترجمه به عنوان پدیده‌ای است که به واسطه آن دانش و اندیشه، تلاش و تجربه و دست‌یافته‌های قومی (بازبان خاص) به قومی دیگر با زبان دیگر منتقل می‌شود. در عصر جهانی شدن، هیچ ملت و جامعه‌ای به تنهایی قادر به ادامه حیات فرهنگی و اجتماعی نیست و هر چه از رویکردهای تعامل‌آمیز و همگرایی با دستاوردهای مختلف کشورهای دیگر اجتناب بورزد، بتدریج منزوی و به همان نسبت از مدنیت و تمدن جهانی فاصله می‌گیرد. ترجمه، اندیشه‌های نو با خود می‌آورد و با انتقال داده‌های گوناگون فرهنگی و اجتماعی ملل مختلف، این امکان را فراهم می‌آورد که هر ملتی از طریق شناخت ارزشهای دیگران بهتر به خودباوری رسیده و با شناخت آموزه‌های دیگران و ارزیابی مجدد راهکارها به سبک متفاوتی از زندگی و تفکر با سایر اعضای جامعه دست یابد.

اما آن چه می‌تواند نگرانی در بازار کتاب ایجاد کند فزونی آثار ترجمه شده نسبت به ادبیات تالیفی و همچنین ترجیح مخاطبان در مطالعه آثار ترجمه شده است. بررسی اطلاعات نشان می‌دهد تقاضای ادبی نوجوانان امروز بیش از گذشته به آثار ادبی ترجمه شده متمایل است. معمولاً افراد تمام ارزشهای مطلوب جامعه‌شان را نمی‌پذیرند بلکه احتمال زیاد آن ارزشهایی را می‌پذیرند که با تجربه مستقیم‌شان در سالهای تکوین سازگار است و ارزشهایی که با تجربه مستقیم‌شان سازگار نیستند، فاصله می‌گیرند. چون خوانش ادبیات در راستای تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان و آماده نمودن آنها برای ایفای نقش‌های اجتماعی و همچنین تداوم حیات فرهنگی جامعه است، مشخص نیست که آیا مصرف این ادبیات می‌تواند چنین وظیفه سنگینی را انجام دهد و آیا مطالعه این کتابها پاسخگوی نیازها و خواسته‌های مخاطب کنجکاو است؟ می‌توان گفت درک نیازهای کودکان و جوانان می‌تواند راهگشای بازتعریف اهداف در حوزه ادبیات مختص آنان باشد. افزایش میزان آثار ترجمه شده نسبت به آثار تالیفی می‌طلبد تا با شناخت وضعیت مطالعات نوجوانان با رویکردی تفسیری و روش داده بنیاد، به شرایط علی و بستر ساز گرایش‌های نوجوانان به انواع ادبیات داستانی پرداخته شود. براین مبنا پرسش اساسی تحقیق این است که شرایط علی و زمینه ساز گرایش‌های نوجوانان به انواع ادبیات داستانی چیست؟ هدف اصلی ما در این تحقیق شناخت گرایش‌های کودکان و نوجوانان به ژانرهای ادبیات داستانی و نوع کتاب (ترجمه یا تالیف) و تبیین جامعه‌شناختی آن.

فرضیه اصلی تحقیق:

بین عوامل فرهنگی و اجتماعی با گرایش کودکان و نوجوانان به ژانرهای ادبیات داستانی و نوع کتاب (ترجمه یا تالیف) رابطه وجود دارد.

فرضیات فرعی:

۱- بین نگرش به مطالعه (با رویکرد جذابیت کتاب) با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. بطوریکه هرچه رویکرد نوجوان به جذابیت کتاب بیشتر باشد، گرایش به ترجمه و ژانرهای تخیلی، طنز و هیجانی بیشتر می‌شود.

۲- بین ویژگی‌های نوجوانی با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. بطوریکه ویژگی‌های نوجوانی موجب می‌شود گرایش به ترجمه با ژانرهای تخیلی، طنز و هیجانی بیشتر شود.

۳- بین نیازهای نوجوانی با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. بطوریکه نیازها موجب می‌شود گرایش به ترجمه و مطالعه ژانرهای تخیلی، طنز و هیجانی بیشتر می‌شود.

۴- بین مصرف فرهنگی خانواده با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. بطوریکه افزایش مصرف موجب می‌شود گرایش به ترجمه و مطالعه ژانرهای تخیلی، طنز و هیجانی بیشتر شود.

۵- بین مهارت رسانه‌ای نوجوان با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. بطوریکه هرچه مهارت رسانه‌ای قویتر باشد گرایش به ترجمه و مطالعه ژانرهای تخیلی، طنز و هیجانی بیشتر می‌شود.

۶- بین جامعه‌پذیری نوجوانان (خانواده، دوستان، مدرسه) با ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد.

۷- بین مصرف فرهنگی خانواده، مهارت رسانه ای، ویژگی نوجوان، جامعه پذیری، تحصیلات والدین، نیاز نوجوان و نگرش به مطالعه با میزان مطالعه رابطه وجود دارد.

پیشینه ی تحقیق:

رجبی (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای که با هدف تعیین ارتباط علاقه به ادبیات کودک و نوجوان با رشد اجتماعی دانش‌آموزان انجام شد نتیجه گرفت که به ترتیب کتاب‌ها و مجلات ورزشی، علمی، و تاریخی به طور مثبت و کتاب‌های شعر به طور منفی در رشد اجتماعی دانش‌آموزان مؤثرند. در این مطالعه کتاب‌ها و مجلات ورزشی نقش بیشتری در رشد اجتماعی دانش‌آموزان دارند.

نتایج تحقیق فلسفین (۱۳۹۳) که به بررسی کتاب‌های مرجع فارسی چاپی کودکان و نوجوانان منتشره بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ از نظر اعتبار، وسعت و کیفیت آثار پرداخته نشان می‌دهد از تعداد ۲۱۶ عنوان کتاب بررسی شده، ۱۵۰ اثر دانش‌نامه، ۳۳ اثر واژه‌نامه، ۸ اثر سرگذشت‌نامه، ۱۸ اثر منابع مرجع فوری، و ۷ اثر منابع مرجع جغرافیایی بودند. بر اساس نتایج، معیارهای ارزیابی در تعداد زیادی از کتاب‌ها به صورت کاملاً مطلوبی رعایت نشده بود. کتاب‌های تألیفی - ترجمه‌ای بیشتر از سایر کتاب‌ها معیارهای مورد نظر را رعایت کرده بودند و همچنین به جز سال ۱۳۹۰، در بقیه سال‌ها کیفیت منابع مورد بررسی سیر صعودی داشتند. این در حالی است که تعداد کتاب‌های تألیفی - ترجمه‌ای تنها ۶ درصد از کل کتاب‌ها را در این ۶ سال تشکیل می‌دادند.

پور اصغر، موسوی (۱۳۸۷) به بررسی سیر ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران از تغییرات اجتماعی و اقتصادی جامعه مستثنی نیست و می‌توان سیر تغییرات را به ۴ دوره تقسیم کرد که در هر دوره‌ای با سیر نزولی یا صعودی با درونمایه‌های متفاوت و سبک‌ها و انواع ادبیات از قبیل آثار ترجمه شده، آثار کهن و آثار کلاسیک همراه بوده است. همچنین در هر دوره‌ای با برگزاری سمینارها و نمایندگان در حوزه‌های شعر، تصویر، نقدهای ادبی و انواع مجلات و روزنامه‌ها در قالب کودکان و نوجوانان همراه بوده است. در نهایت با ورود فناوری‌های جدید در عرصه زندگی کودکان و نوجوانان و تاثیر آنها در ادبیات کودکان و جایگاه ادبیات کودکان ایران در شرایط فعلی، ورود به مرحله چهارم یعنی خلق مستقل ادبی را می‌توان شاهد بود.

اشلیشتر و برکیا^۱ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان استفاده از کتاب‌ها برای تقویت رشد عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان تیزهوش ضمن تعریف کتاب درمانی و ارائه راهنمایی خواندنی‌های مناسب دانش‌آموزان، مراحل کتاب درمانی را از طریق شش کتاب داستان و سؤال‌ها و بحث‌های مربوط به هر یک معرفی می‌کند. دانش‌آموزان باید داستان را بخوانند و یا به آن گوش دهند. سپس به آنها فرصت داده شود تا درباره داستان فکر کنند.

طهماسیان (۱۳۸۶) در بررسی نقش آثار داستانی کودکان و نوجوانان در کاهش یا رفع مشکل روانشناختی ترس و اضطراب و افسردگی دریافت که ۵۵ درصد آثار در کاهش ترس، ۲۵۷ درصد در ارائه الگوی شجاعت، ۲/۲۱ درصد در پرورش حس کنجکاوی و ۸/۲۴ درصد در تربیت خلاقیت مناسب بوده‌اند.

روش تحقیق

از میان طرح‌های ترکیبی استقرایی، مطالعه حاضر بر اساس طرح ترکیبی متوالی استقرایی^۱ صورت پذیرفته است. بدین منظور در اجرا و ترکیب یک روش کیفی (در این تحقیق نظریه‌ی زمینه‌ای^۲) با یک روش کمی (پیمایشی) به طور متوالی صورت می‌پذیرد و در نهایت نتایج دو روش مذکور با همدیگر تفسیر می‌شوند (احمدپور، ۱۳۸۹).

بخش کیفی به روش نظریه‌ی زمینه‌ای بر اساس دیدگاه استراوس و کربین^۳ انجام پذیرفته است. شیوه‌ی گردآوری داده‌ها مصاحبه‌ی عمیق از نوع نیمه ساخت یافته و نمونه‌ی مورد مطالعه شامل «مطلعان کلیدی» و نوجوانان ۱۲ تا ۱۷ ساله بود. منظور از مطلعین کلیدی افرادی است که به نوعی با مسئله‌ی تحقیق درگیر بوده و اطلاعات و تجارب آن‌ها محقق را به هدف تحقیق رهنمون می‌سازد. مطلعان کلیدی در تحقیق را ناشران، نویسندگان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان کودک و نوجوان و کتابداران کتابخانه‌های نوجوان تشکیل می‌دادند که تعداد آنها در تحقیق ۱۵ نفر بود. همچنین تعداد نوجوانان شرکت‌کننده در تحقیق نیز ۸ نفر بود. نمونه‌گیری بر اساس منطق نظری یا مفهومی و همچنین نمونه‌گیری هدفمند بود. برای اساس افرادی که اطلاعات آنها کلیدی محسوب می‌شد مورد مطالعه قرار گرفتند تا اشباع نظری حاصل شد. جهت کدگذاری مصاحبه‌ها از کدگذاری باز، محوری و هسته‌ای استفاده شده است. ابتدا با بررسی داده‌ها و طبقه‌بندی متنی با رهیافت مقایسه‌ی، به اشباع مفاهیم دست یافته و در فرآیند بازنمایی مفاهیم به کدگذاری و تقلیل داده‌ها پرداخته شده است. در نهایت در مراحل پایانی تجزیه و تحلیل اطلاعات، با در نظر داشتن مقوله‌ها، استراتژی‌ها، شرایط مداخله‌کننده و پیامدها این استراتژی‌ها در قالب یک مدل نظری ترسیم شده است.

بخش کمی: پس از کشف انواع گرایش‌های ادبی کودکان و نوجوانان و شرایط علی و زمینه‌ساز آن پرسشنامه‌ای تدوین شد. در این بخش روش تحقیق از نوع کمی و به شیوه‌ی توصیفی، تحلیلی می‌باشد که از جهت نوع تحقیق، در زمره پژوهش‌های تبیینی و از جهت جمع‌آوری داده‌ها در زمره‌ی پیمایشی مقطعی قرار می‌گیرد.

به منظور برآورد حجم نمونه مورد مطالعه از فرمول کوکران استفاده شده است. به این ترتیب حجم نمونه مطلوب برابر ۳۸۴ نفر محاسبه شده است. با توجه به احتمال دریافت پرسشنامه‌های ناقص و با توجه به موضوع تحقیق و عدم وجود آمار دقیق در خصوص تعداد افراد و جهت رفع این نواقص تعداد ۴۵۰ نفر

¹Inductive-Sequential Mixed Methods Design

²Grounded Theory

³Strauss & Corbin

انتخاب شدند. از این تعداد با حذف پرسشنامه‌های مخدوش و ناقص تعداد ۳۸۴ پرسشنامه در اختیار قرار گرفت، تا فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام شود.

نمونه‌گیری از نوع احتمالی و از نوع نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای می‌باشد. بر این اساس نواحی ۶ گانه آموزش و پرورش شهر اصفهان انتخاب و از هر ناحیه دو دبیرستان متوسطه نوبت اول و دو دبیرستان متوسطه نوبت دوم بطور تصادفی انتخاب شدند. سپس از هر دبیرستان دانش آموزان عضو در کتابخانه مدرسه مشخص و بصورت تصادفی انتخاب و پرسشنامه‌ها توزیع شد. همچنین از کتابخانه‌های شهرداری ۸۴ نفر بطور تصادفی انتخاب و به پرسشنامه‌ها پاسخ دادند.

برای روایی و اعتبار تحقیق از اعتبار صوری استفاده شده است. اعتبار صوری مبتنی بر قضاوت و داوری متخصصان می‌باشد. جهت انتخاب بهترین گویه‌ها برای متغیرهای تحقیق، از نظر اساتید، مشاورین و محققین دیگر استفاده شد. در این ارتباط، پرسشنامه تهیه شده را به اساتید دانشگاه و متخصصان نشان داده و از نظر آنها برای تصحیح پرسشنامه کمک گرفته شد. بدین ترتیب پرسشنامه تحقیق از نوعی اعتبار محتوا برخوردار است. جهت تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. در تحقیق حاضر با استفاده از داده‌های آزمون مقدماتی (پیش آزمون) و به کمک رایانه و نرم‌افزار SPSS، میزان آلفای کرونباخ برای متغیرهایی که تهیه شده بودند محاسبه گردید.

جهت انجام محاسبات آماری که عمدتاً مربوط به اطلاعات پرسشنامه می‌باشد از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است، به جهت آزمون فرضیه‌های تحقیق و آزمون مدل مفهومی از مدل‌سازی معادله ساختاری با تأکید بر پارامتر و مدل‌های دو متغیره و چند متغیره استفاده شده است. همچنین جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار کامپیوتری SPSS/WINDOWS/VER ۲۱ و برای آزمون مدل‌سازی معادله ساختاری از برنامه AMOS ۲۱ استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

با بررسی دیدگاه‌های مطلعان کلیدی و نوجوانان ۲۵ مفهوم کلی مشخص شد که پس از کدگذاری محوری و گزینشی، پدیده مرکزی با عنوان مطالعه امری نسبی و موقت: (مطالعه، مسئله اینست)، نمایان شد. بطوریکه افراد مشارکت‌کننده بر این امر تأکید داشتند که مساله اساسی عدم آشنایی با ادبیات و پایین بودن سرانه مطالعه کتب غیردرسی و ادبی در میان نوجوانان است. بطوریکه نپرداختن به این موضوع اساسی می‌تواند مسیر مطالعات و پژوهشها را تغییر و نتایج را از واقعیت دور کند.

۱) مطالعه، هنجار تأکید نشده:

بر اساس مقوله محوری حاضر، مطالعه یک چهارچوب ارجاعی از ارزش‌ها و باورهاست که از سوی جامعه، بعنوان هنجار پذیرفته شده است. هنجارها به معنای انتظارات مشترک در خصوص رفتار مناسب در جامعه است؛ کلیه رفتارهایی که از افراد در یک جامعه انتظار می‌رود اما این هنجار به واسطه‌ی عوامل متعدد مورد تأکید قرار نگرفته و شاید از سوی جامعه به فراموشی سپرده شده است و از منظر مطلعان کلیدی مساله اساسی محسوب می‌شود.

۲) مطالعه، امری نسبی:

بر این اساس، عمل اجتماعی مطالعه بطور کاملاً نسبی از جامعه، گروه اجتماعی و یا خانواده ای به جامعه، گروه اجتماعی و خانواده دیگر متفاوت است.

در یک جمع بندی می توان گفت بر اساس مصاحبه‌های صورت گرفته با مشارکت کنندگان در تحقیق در ارتباط با مطالعه و گرایش‌های ادبی نوجوانان، دو الگوی کلی قابل شناسایی است. هریک از این الگوها به نوعی اصل مطالعه را هدف گرفته و مسأله اصلی را مطالعه می دانند بطوریکه بعد از پرداختن به این مسأله محوری می توان به نوع مطالعه پرداخت. می توان گفت پدیده محوری اصل گرایش به مطالعه یا عادت/عدم عادت نوجوانان به مطالعه محسوب می شود و گرایش‌های ادبی بعد از آن قرار می گیرد.

شرایط علی: در بخش کدگذاری اولیه ۴۸ مفهوم در ارتباط با شرایط علی استخراج شد که در قالب مقولات گزینشی مصرف فرهنگی خانواده، پیرامون نوجوانی و جامعه پذیری است: از مقولات استخراج شده این مهم حاصل می شود که مطالعه کردن امری اکتسابی است. میزان گرایش به مطالعه بدون شک با حلقه‌های پیش از خود به ویژه خاستگاه خانواده در ارتباط است.

۱- مصرف فرهنگی خانواده: این مقوله از مقولات محوری فرصتهای مادی و فرهنگی تشکیل شده است. مصرف فرهنگی خانواده ناظر بر مجموعه هزینه‌هایی است که یک فرد برای استفاده از محصولات فرهنگی، تفریح و آموزش صرف می‌کند. در رویکرد حاضر معمولاً اولویت با استفاده از کتاب و محصولات فرهنگی است. به واسطه‌ی مصرف فرهنگی والدین، نوجوان می‌آموزد که چه چیزی را و چگونه مصرف کند. در جامعه‌ی مصرفی مدرن، فرهنگ با تمامی عرصه‌های حیات درهم تنیده و افراد می‌توانند از بین اُبژه‌های گوناگون مصرفی، انتخاب کنند. تحلیل مفاهیم ما را به مقولات محوری فرصتهای مادی و فرهنگی رهنمون می‌سازد. این مقولات برگرفته از دیدگاه چلبی است. رفتار یک کنشگر اعم از فردی و جمعی در هر سطح و حوزه‌ای به کم و کیف و آرایش عناصر، فرصت، نیاز، انتظار و معنا وابسته است. فرصتهای مادی و فرهنگی شرایط لازم را برای مطالعه پدیدار می‌کنند. فرصتهای فرهنگی به شرایط فکری و یاد دادن و یاد گرفتن اشاره دارد. چنانچه از مصاحبه‌ها بر می‌آید، مقوله‌ی فرصت از منظر مطلعان کلیدی ارزش به‌سزایی دارد.

۲- پیرامون نوجوانی: این بخش به کنش متقابل درونیات نوجوان با محیط اجتماعی در ارتباط با مسأله مطالعه می‌پردازد این مقوله گزینشی از دو مقوله تشکیل شده است:

الف) نیازهای نوجوان (ب) ویژگیهای نوجوانی

۳- جامعه پذیری: یکی دیگر از مقولات شرایط علی، جامعه پذیری است. مقوله جامعه پذیری در سه بعد خانواده، مدرسه و دوستان در امر گرایش به مطالعه، مشخص می‌شود. براین اساس به دنبال آموزشهای عام (اعم از آموزش رسمی و غیر رسمی) عادت به مطالعه در کل شخصیت روانی کودک و نوجوان نهادینه می‌گردد و به تبع آن قوانین و انتظارات بر شخصیت نوجوان حکم می‌شود.

لذا می‌توان گفت نوجوانان در طی فرآیند اجتماعی شدن از طریق کارگزاران جامعه پذیر نمودن، از جمله والدین و دوستان و اولیای مدارس، عادت یا عدم عادت به مطالعه را می‌آموزند. نوجوانی که آشنا به مطالعه است و معتقد است می‌تواند از کتاب بعنوان راهنما برای رفع نیازهای خود بهره‌گیرد مسلماً گرایش بیشتری به مطالعه نشان می‌دهد. او که در پی تعریفی نو از خود در بین تعارضات پیرامون خویش

است، می‌خواهد جهان را کشف کند و خلاقانه خود را ابراز کند، از محیط آموزشی و گروه دوستان مدد می‌جوید تا به هدف نائل شود. شرایط علی برآمده از تحلیل مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان، مطالعه را به امری مسأله‌مند بدل می‌سازد.

شرایط زمینه مجموعه خاصی از شرایط هستند که در یک زمان و مکان خاص جمع می‌آیند تا مجموعه اوضاع و احوال یا مسائلی را به وجود آورند که اشخاص با عمل یا تعاملات خود به آن‌ها پاسخ دهند. در تحقیق حاضر پس از کدگذاری محوری مقولات زیر حاصل شد:

پس از تحلیل مصاحبه‌ها با کارشناسان و مطلعان کلیدی یکی از مقولات گزینشی استخراج شده موانع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تعیین شد. این مقوله از مقولات محوری زیر برآمده است.

-مؤلف و نشر: مقوله حاضر به کاستیها و دلایل ناکامی ادبیات کودک و نوجوان اشاره می‌کند که به نوعی با نویسندگان و مولفین مرتبط است.

-تنگنای اقتصادی: مقوله حاضر زمینه ساز شرایطیست که مصرف کتاب را به حداقل می‌رساند. این مقوله چه در ارتباط با تولیدکننده و چه مصرف‌کننده نقشی اساسی دارد.

-مسأله نوجوانی: در واقع این مقوله بر شرایط نوجوانی و پذیرش و جایگاه این مقطع رشد در جامعه متمرکز است. اینکه به لحاظ فرهنگی و اجتماعی چه تعریفی از نوجوانی وجود دارد و چه سیاست‌گذاریهایی در جامعه برای نوجوانان اعمال شده است.

شرایط مداخله‌گر: این شرایط برخاسته از اوضاع و احوال غیرمنتظره و اتفاقی هستند که لازم است با عمل / تعامل به آن‌ها پاسخ داده شود. این مقولات شامل موارد زیر است:

-گسترش رسانه: امروزه رسانه‌های شدن در تمام شئون زندگی آشکار و عیان است. این به آن معناست که در اکثر مواقع، ابتکار در مقوله تعلیم تربیت در دست خانواده‌ها، مدیران و آموزگاران و یا مسئولان متعهد نیست، بلکه این امر خطیر در دست رسانه‌هاست که طراحان آن برنامه‌سازان صنایع تولید فرهنگی هستند. براساس نظر مطلعان کلیدی این مقوله در کنار سایر شرایط، تعاملات خاصی را در نوجوانان برمی‌انگیزد که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

-کتاب در امتداد فیلم: این مقوله به محتوای کتاب اشاره دارد و جذابیت کتابهایی که داستانشان یادآور فیلم، بازی رایانه‌ای و یا انیمیشن می‌باشد.

-ارتقای سواد اطلاعاتی نوجوان: یادگیری بنیادی را در ارزیابی و دستیابی به اطلاعات تعریف کرده‌اند. اینکه نوجوان بیاموزد که در میان توده اطلاعات در حال افزایش و از میان انبوه نوشته‌ها و منابع اطلاعاتی، منبع مورد نظر را با کمترین اخلال و گزینش اضافی به طور نسبتاً کامل در کمترین زمان ممکن پیدا کند، عمر مفید مطالعاتی او را چندین برابر می‌کند و این افزایش کارایی خود انگیزه مؤثری برای ادامه راه اوست.

تعامل: راهبردها، کنش‌های بامنتور و عمدی هستند که برای حل مسأله صورت می‌گیرند: شرایط علی متعدد موجب می‌شوند که مطالعه به عنوانی امری نسبی و موقت بر ساخته شود، به آن معنی که عادت به

مطالعه بعنوان مسأله مطرح می‌شود که ذکر آن رفت، این مسأله در بستری که موانع فرهنگی و اجتماعی از جمله موانع مربوط به نشر و تألیف و تنگناهای اقتصادی به وفور مطرح شده‌اند و همچنین نوجوانی بصورت مسأله در جامعه نمایان شده بطوریکه سیاست مشخص و مدونی پیرامون این مقطع سنی و رشد انسانی در نظر گرفته نشده است، از سوی دیگر با مداخله گسترش رسانه‌ها، ارتقای مهارت رسانه‌ای نوجوانان و کتاب در امتداد فیلم، نوجوان در رویارویی با مطالعه از دو شیوه تعاملی بهره می‌گیرد. ۱- با رویکرد جذابیت و تأمین نیاز به ادبیات ترجمه‌گرایش بیشتری داشته و ۲- از انواع ژانرهای ادبی هیجانی، پلیسی و فانتزی بهره می‌گیرد.

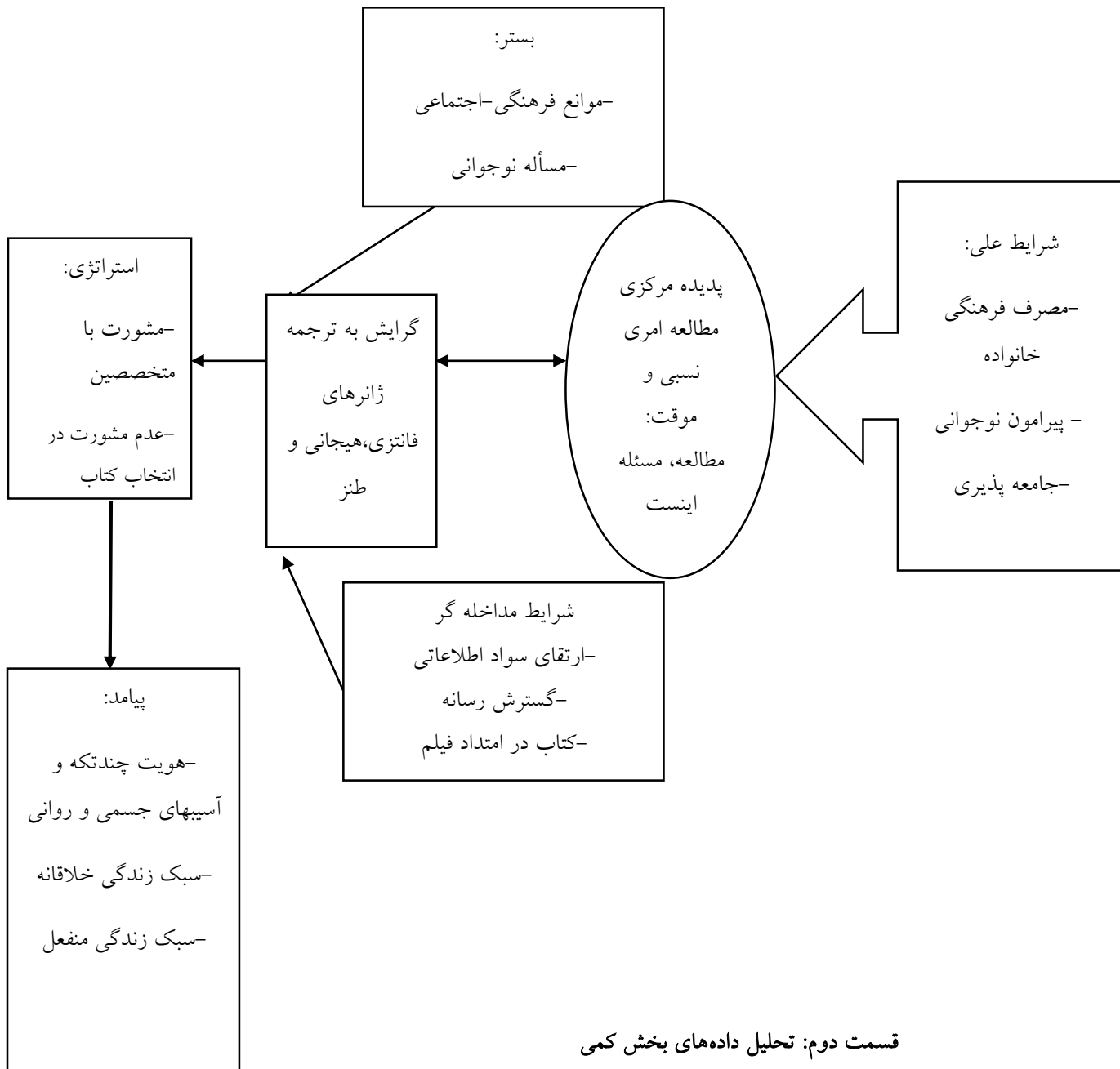
از آنجایی که اساسی‌ترین رویکرد به گرایش به مطالعه برای نوجوانان رفع نیازهای برخاسته از شرایط سنی و اجتماعی بودن آن است، نوجوانانی که ضمن مشورت و نظارت فرد صاحب نظر به انتخاب کتاب می‌پردازند، بیشتر به ژانرهای علمی، هیجانی، طنز و پلیسی گرایش دارند و ضمن ارتقای اطلاعات و آگاهی‌های مورد نیاز، سبک زندگی مبتنی بر پرسشگری و خلاقیت را بر سایر شیوه‌های زندگی ترجیح داده و تأکید می‌کنند. این گروه از نوجوانان دارای برداشتی نسبتاً مثبت از خود می‌باشند و خود را سازندگان آینده جامعه می‌دانند. در این میان گروه دیگری از نوجوانان با گرایش به مطالعه بدلیل نداشتن راهنمای مسلط به انتخاب کتاب با محتوای مخصوص بزرگسالان دست می‌زنند که نتایج آن افسردگی، بلوغ زودرس و آسیب‌های روحی متعدد است.

اما گروه دیگر، نوجوانانی که در برخورد با مطالعه گرایش چندان عمیقی به مطالعه نداشته‌اند و در صورت مطالعه گرایش‌های خاصی را دنبال نمی‌کنند، بر جذابیت ژانرهای سرگرمی و بعضاً عاشقانه اشاره کرده و این گروه تصویر منسجمی از خود نداشته و دارای هویتی چندتکه می‌باشند این امر نوعی سردرگمی و تناقض را برای نوجوان به همراه داشته است. این گروه احساس اثرگذاری کمی در جامعه دارند. گروه سوم نوجوانانی که غیر از مطالعات درسی مطالعات ادبی نداشته‌اند و این امر به انفعال، عدم پرسشگری آنان دامن می‌زند.

مدل پارادایمی پژوهش

مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین مبتنی بر شناسایی پدیده محوری، شرایط علی، عوامل زمینه‌ای و مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها و ارتباط بین آنهاست. مدل پارادایمی گرچه ساده و کلی است ولی به روشن شدن روابط میان یک پدیده، علل و پیامدهای آن و شرایط مداخله‌ای و استراتژیهای آن کمک می‌کند. این پارادایم در حقیقت در خدمت تسهیل، کشف یا ساخت روابط میان پدیده‌ها، مفاهیم و مقوله‌هاست. در طراحی این مدل محقق به طور مداوم میان تفکر استقرایی (ایجاد مفاهیم، مقولات و روابط میان آنها) و تفکر قیاسی (آزمون مفاهیم، مقولات و روابط میان آنها) در رفت و برگشت قرار می‌گیرد. (ایمان، ۱۳۹۱: ۸۱)

مدل پارادایمی تحقیق

قسمت دوم: تحلیل داده‌های بخش کمی

الف) یافته‌های توصیفی

به لحاظ توزیع جنسیت، بیشترین فراوانی با کمی تفاوت به دختران با درصد معتبر ۵۰/۳ و کمترین فراوانی به پسران با درصد معتبر ۴۹/۷ تعلق دارد. میانگین سنی پاسخگویان ۱۳/۵ سال گزارش شده است. بیشترین فراوانی میزان تحصیلات والدین به دیپلم با بیش از ۵۵ درصد فراوانی، تعلق دارد. پس از آن حدود ۲۰ درصد پدران و ۳۰ درصد مادران از تحصیلات لیسانس برخوردارند. از نظر توزیع شغل والدین، بیشترین فراوانی به شغل آزاد با ۳۲ درصد فراوانی در گروه پدران و در گروه مادران خانه داری با ۲۷/۷ درصد فراوانی گزارش شده است.

در ارتباط با میزان مطالعه، بیشترین فراوانی به مطالعه ندارم با حدود ۳۲ درصد فراوانی و پس از آن به کمتر از یک ساعت با ۲۸ درصد فراوانی تعلق دارد. اطلاعات تحقیق حاضر نشان داد که مشارکت کنندگان در

این پژوهش به طور میانگین کمتر از یک ساعت در روز مطالعه می‌کند. میزان مطالعه نوجوانان متعلق به دو جنس، تفاوت بارزی نداشته است.

همچنین در پاسخ به ژانر مورد مطالعه نوجوانان، مهمترین ژانرهای مورد علاقه پاسخگویان هیجان انگیز و سپس طنز می‌باشد و ژانری که کمتر مورد علاقه پاسخگویان بوده ژانر مذهبی و خانوادگی می‌باشد.

جهت آزمون مدل نهایی تحقیق در یک فضای چند متغیره از تدوین یک مدل بر مبنای چهارچوب نظری بهره گرفته ایم. نتایج نشان می‌دهد که بیشترین تاثیر معنادار و مثبت بر گرایش نوجوانان به کتابهای ترجمه شده را به ترتیب ژانرهای مطالعه، نگرش به مطالعه، انتظارات از کتاب، تحصیلات والدین و مصرف فرهنگی خانواده دارا هستند و این تاثیر بر گرایش به تالیف را به ترتیب ژانرهای مطالعه و نگرش به مطالعه و تحصیلات والدین دارا هستند و سایر عوامل تاثیر معنادار ندارند. مدل حاضر، حدود ۳۵ درصد از تغییرات گرایش نوجوانان به کتابهای ترجمه شده و تالیف شده را تبیین نموده است.

ب) یافته های استنباطی

فرضیه اول: بین نگرش به مطالعه (رویکرد جذابیت کتاب) با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. بطوریکه هرچه رویکرد نوجوان به جذابیت کتاب بیشتر باشد، گرایش به ترجمه و ژانرهای تخیلی، طنز و هیجانی بیشتر می‌شود. در این راستا نتایج تحلیل ساختاری نشان داد بین نگرش به مطالعه با ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه مثبت و معنادار وجود دارد بطوریکه هرچه رویکرد نوجوان به کتاب در امتداد فیلم بیشتر (بارعاملی مثبت) و رویکرد نوجوان به کتاب در امتداد بازی کمتر (بارعاملی منفی) باشد (نگرش به مطالعه بهتر)، گرایش به ترجمه بیشتر می‌شود.

فرضیه دوم: بین ویژگی های نوجوانی با ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد بطوریکه ویژگیهای نوجوانی موجب می‌شود گرایش به ترجمه یا تالیف بیشتر شود. بر اساس نتایج مدل ساختاری بین ویژگی های نوجوانی با ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه مثبت و معنادار وجود دارد بطوریکه ۱۹٫۵٪ و ۲۰٫۴٪ از تغییرات علاقه به ژانر مطالعه و نوع کتاب توسط ویژگی های نوجوانی تبیین می‌شود.

فرضیه سوم: بین نیازهای نوجوانی با ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد بطوریکه هرچه نیازها قویتر باشد گرایش به ترجمه و تالیف بیشتر می‌شود. بر اساس نتایج مدل ساختاری این رابطه به صورت مثبت و معنادار وجود دارد اما تنها ۹٪ و ۹٪ از تغییرات گرایش به ژانر مطالعه و نوع کتاب توسط متغیر نیازهای نوجوان تبیین می‌شود و سایر تغییرات به متغیرهای دیگر بستگی دارد.

فرضیه چهارم: بین مصرف فرهنگی خانواده با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. بطوریکه افزایش مصرف فرهنگی موجب می‌شود گرایش به مطالعه ژانرهای تخیلی، طنز و هیجانی بیشتر شود. نتایج تحلیل ساختاری نشان می‌دهد ۵۴٫۶٪ و ۱۹٫۴٪ از تغییرات ژانر مطالعه و نوع کتاب توسط مصرف فرهنگی خانواده تبیین می‌شود.

فرضیه پنجم بین مهارت رسانه ای نوجوان با گرایش به ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد بطوریکه هرچه نگرش رسانه ای قویتر باشد گرایش به ترجمه / تالیف بیشتر می‌شود. نتایج تحلیل

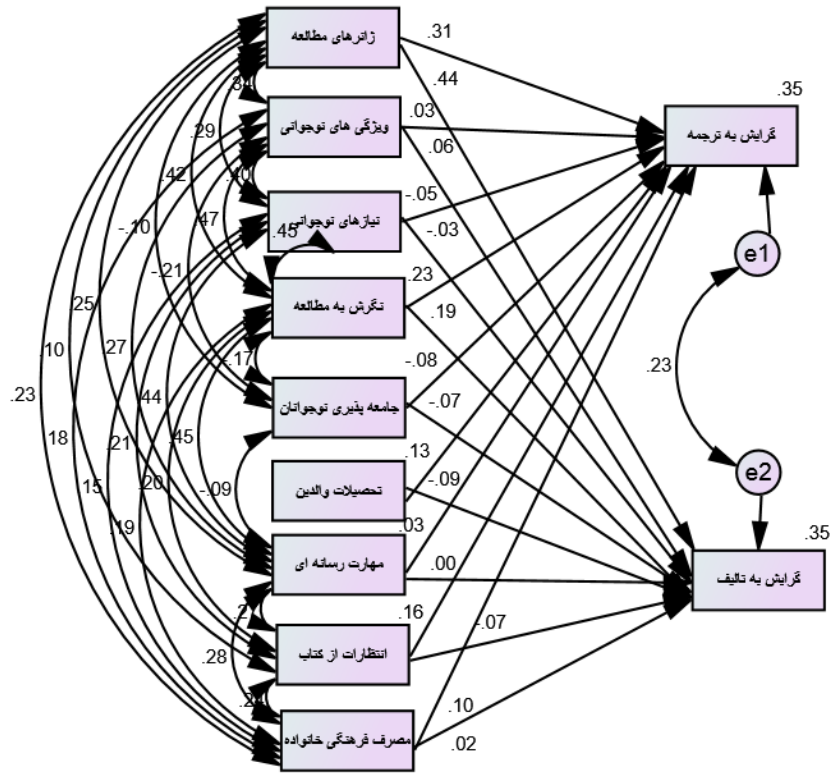
ساختاری نشان می دهد ۲۱,۱٪ و ۲۷٪ از تغییرات گرایش به ژانر مطالعه و نوع کتاب توسط مهارت رسانه ای تبیین می شود.

فرضیه ششم: بین جامعه پذیری نوجوانان (خانواده، دوستان، مدرسه) با ژانرهای مطالعه و نوع کتاب رابطه وجود دارد. نتایج تحلیل ساختاری نشان می دهد ۱۱,۸٪ و ۱۸,۴٪ از تغییرات گرایش به ژانر مطالعه و نوع کتاب توسط جامعه پذیری تبیین می شود.

فرضیه هفتم: بین مصرف فرهنگی خانواده، مهارت رسانه، ویژگی نوجوان، جامعه پذیری، تحصیلات والدین، نیازهای نوجوان و نگرش به کتاب با میزان مطالعه رابطه وجود دارد. نتایج آزمون همبستگی پیرسون گویای آن است که در تمامی متغیرها به استثنای مدرسه به عنوان عامل جامعه پذیری و تحصیلات والدین با میزان مطالعه رابطه معنی دار وجود دارد.

مدل نظری پژوهش: جهت آزمون مدل نهایی تحقیق در یک فضای چند متغیره از تدوین یک مدل بر مبنای چهارچوب نظری بهره گرفته ایم. نتایج نشان می دهد که بیشترین تاثیر معنادار و مثبت بر گرایش نوجوانان به کتابهای ترجمه شده را به ترتیب ژانرهای مطالعه، نگرش به مطالعه، انتظارات از کتاب، تحصیلات والدین و مصرف فرهنگی خانواده دارا هستند و این تاثیر بر گرایش به تالیف را به ترتیب ژانرهای مطالعه و نگرش به مطالعه و تحصیلات والدین دارا هستند و سایر عوامل تاثیر معنادار ندارند. مدل حاضر، حدود ۳۵ درصد از تغییرات گرایش نوجوانان به کتابهای ترجمه شده و تالیف شده را تبیین نموده است.

مدل نظری پژوهش

بنا به دیدگاه تابع رفتار (چلبلی، ۱۳۹۰) رفتار کنشگر در هر سطح و حوزه ای به کم و کیف و آرایش عناصر فرصت، نیاز، انتظار و معنا وابسته است. براین اساس فرصت های مادی به دو بعد درونی (قابلیت روانی و زیستی) و بیرونی فرصت های شغلی متنا سب با تحصیلات، امکان دستیابی به کتاب و کتابخانه قابل تقسیم است. در صورت فراهم بودن این فرصت ها، شرایط لازم برای مطالعه « پدیدار می شود. البته هماهنگی اهداف، علائق (دغدغه ها و منافع با آگاهی و شناخت فرد، نیاز به مطالعه را شدت می بخشد و انسان را به بهره مندی از فرصت های مادی که در اختیار دارد، سوق می دهد. بطور کلی سه نوع فرصت اجتماعی وجود دارد که عبارت اند از روابط اولیه خانوادگی، روابط انجمنی روابط رسمی و کاری. لذا هر چه نوجوان تعهد و تعلق خاطر بیشتری به این نوع رابطه ها داشته باشد و از طرف دیگر هر چه سطح انتظارات شبکه ها و گروههایی که فرد با آنها در تماس است بالاتر باشد، گرایش به مطالعه افزایش خواهد یافت. فرصت فرهنگی: فرصت های فرهنگی جامعه به چهار دسته عمده شامل فکر کردن، تجربه کردن، یاد گرفتن و یاد دادن قابل تفکیک است. جامعه باید همه اعضای خود را به تفکر درباره امور دعوت کند و در حوزه رسمی (آموزش رسمی و غیررسمی فرصت های برابر و مکفی برای آموزش شهروندان خود فراهم آورد. اگر چنین نباشد جامعه دچار جهل، خرافات و تعصب می شود و اکثریت مستعد آن می شوند تا با تقلید کورکورانه روزگار سپری کنند. از نظر چلبلی (۱۳۹۰: ۱۲۲) معانی، هسته محوری فرهنگ هستند و می توانند جهت دهنده رفتار باشند و عبارت اند از تصور کنشگر نسبت به آنچه در عالم خارج وجود دارد. معانی هسته محوری فرهنگ را تشکیل می دهند. بر مبنای این نظریه، معانی جهت رفتار را تعیین می کنند و اگر معنا به هر دلیل ر سا نیا شد یا نادرست و غیر منطقی تلقی شود اثر آن بر جهت دهی رفتار از بین می رود. به عبارت دیگر، معنا مقارن با مفهوم نگرش است. اطلاق معنای مثبت به خواندن ممکن است از طرق زیر شکل بگیرد:

- باورهای هنجاری یعنی اینکه دوستان و دیگران مهم هر فرد چگونه به مطالعه نگاه می کنند؛

- انتظار و ارزیابی فرد از سودمندی مطالعه کردن، تجربیات خاص هر فرد در ارتباط با مطالعه کردن. اعتقاد به اینکه خواندن یک فعالیت مهم و لذت بخش است، تصور از خود به عنوان خواننده ای فعال و بهره مندی از محیطی که در آن به صورت منظم تعامل کلامی صورت می گیرد؛ از جمله اموری است که به مطالعه معنا می دهد. (آنامالایی و مونیانندی، ۲۰۱۳)

پیرامون عامل محیط خانواده، عوامل فرعی زیادی تاثیر گذارند که هر یک به نحوی مقوله مطالعه را تحت تاثیر قرار می دهند. این عوامل شامل سواد والدین، برخورد والدین و سایر اعضای خانواده با کتابخوانی، امکانات فرهنگی خانواده و شغل والدین است (حری، ۱۳۹۴). تحقیقات در ایران، نشان می دهد که محیط های خانوادگی، اغلب غیر علمی هستند و کتاب در آن ها جایگاه واقعی خود را از دست داده است خانواده و نوع برخورد اعضای آن با کتاب و مقوله فرهنگ، ارتباط مستقیمی با میزان مطالعه دارد. در مجموع می توان گفت که مشکل عمده خانواده ها در جامعه ما این است که از اهمیت مطالعه بی خبرند و مطالعه را برای کودکان و نوجوانان خود گاه محدود در مطالعه کتب درسی و کتاب درسی می کنند و با این کار ذهن کودکان و نوجوانان را محدود کرده و رشد تفکر واگرا در کودکان ممانعت می کنند.

گرچه شرایط خانواده تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر میزان مطالعه افراد دارد. اما پس از ورود به مدرسه از مرجعیت خانواده کاسته می‌شود و در عوض فضا و محیط مدرسه (به ویژه فرصت‌های مادی و اجتماعی و نوع معنابخشی به مطالعه نقش تعیین‌کننده تری پیدا می‌کند. اطلاعات به دست آمده، بر این واقعیت دلالت دارد که نوجوانانی که در مدرسه فرصت بیشتری برای تعامل با اساتید و افراد صاحب تخصص دارند و در تشکلهای و اجتماعات علمی مشارکت فعال تری دارند، از خودشان بیشتر انتظار دارند که به مطالعه بپردازند. در واقع همان طور که فراستخواه و فاضلی (۱۳۹۶: ۲۳) اشاره دارند نظام آموزشی ما هر چه از وضعیت حافظه محور به رابطه محور، از دانش محور به انسان محور و از مدرسه محور به سوی جامعه محور حرکت کند بهتر می‌تواند بعد تحلیلی ذهن را پرورش دهد.

اطلاعات این پژوهش همچنین نشان داد که منابع مادی موجود در خانواده و مدرسه به اندازه زمینه تعامل اجتماعی مشوق مطالعه کردن نیست. بنابراین شایسته است در محیط خانواده ترویج کتابخوانی و شوق خواندن از خلال تعامل بین والدین و فرزندان و در مدرسه از خلال رابطه میان آموزگاران و نوجوان/دانش آموز و رابطه نوجوان/دانش آموزان با یکدیگر در هر دو قالب رسمی و غیر رسمی رونق پیدا کند.

در یک جمع بندی براساس نتایج حاصل از پژوهش عواملی که خارج از مدل ساختاری قرار گرفته و صرفاً توسط بخش کیفی مورد شناسایی واقع شده اند و مانع مطالعه دانش آموزان و عدم علاقه به فرهنگ کتاب و کتابخوانی می‌باشد، به شرح ذیل است:

عوامل و شرایط اجتماعی:

-حمایت نشدن از مولفین و پدید آورندگان کتاب ها -گرانی کتاب ها-نهادینه نشدن فرهنگ مطالعه و کتابخوانی

-نبودن الگوی مناسب در زمینه کتابخوانی -وجود سرگرمی های دیگر ارتباطی (اینترنت، ماهواره و ...)-پایین بودن جایگاه و منزلت عالم و علم در جامعه -عدم اطلاع رسانی کافی توسط رسانه های جمعی در زمینه اهمیت مطالعه و کتابخوانی -نبود برنامه ریزی مناسب برای اوقات فراغت نوجوانان و جوانان.

عوامل و شرایط خانوادگی:

-پایین بودن سطح سواد والدین -تشویق نشدن فرزندان به مطالعه از سوی والدین؛ کمبود کتاب های غیردرسی در منزل -کاهش قدرت خرید خانواده -کم بها دادن والدین به مطالعه و کتابخوانی.

عوامل مدرسه ای:

-حجم زیاد دروس و تکالیف -نادرستی روشها و برنامه ریزی های تحصیلی -برگزار نشدن مسابقات علمی و آموزشی به صورت مستمر (حضور و غیرحضور) -برگزار نشدن نمایشگاه های کتاب در مدارس و در سطح جامعه

-تشویق نشدن دانش آموزان اهل مطالعه و پژوهشگر در سطح مدارس و جامعه -بی توجهی نسبت به معلمان مولف و پژوهشگر و حمایت نکردن از آنها -کمبود سالن مطالعه مناسب و مجهز در سطح مدارس -توجه زیاد دانش آموزان به کتاب های کنکوری و کمک آموزشی.

عوامل کتابخانه ای:

- مجهز نبودن کتابخانه های مدارس - کمبود تعداد کتاب هاب علمی و تخصصی مناسب دانش آموزان - کمبود تعداد کتابخانه ها در سطح جامعه و مدارس - کمبود کتاب های بروز و جدید در مدارس - بکار نگرفتن کتابدارهای متخصص

عوامل فردی:

- نداشتن علاقه و انگیزه برای مطالعه - درک نکردن اهمیت مطالعه و کتابخوانی - ناآگاهی دانش آموزان نسبت به شیوه های صحیح مطالعه.

پیشنهادات:

- به رسمیت شناختن نوجوانی در سطوح مختلف جامعه و بررسی مسائل مربوط به این گروه سنی. - اهمیت دادن به مطالعه بیش از یک ابزار صرف برای دستیابی به اهداف بیرونی بلکه بعنوان عملی فی نفسه ارزشمند

- بسط و توسعه تشکل های فرهنگی - اجتماعی و انجمن های علمی دانش آموزی بخصوص در دوران نوجوانی به رونق فعالیت های علمی و انگیزه بیشتر برای مطالعه کمک خواهد کرد.

- نویسندگان و ناشران به تولید محتوا با ویژگی زیر توجه بیشتری داشته باشند: با نیازها و ویژگی های نوجوانان انطباق داشته باشد، بر مراحل و چگونگی رشد نوجوان تأکید گذارد، با نوجوان ارتباط مناسب برقرار کند، از خلاقیت و پویایی کافی برخوردار باشد، با تغییر و تحولات جاری از زندگی نوجوان آشنایی داشته باشد، از روش های جذاب برای انتقال پیام استفاده کند، از ترویج خشونت، ترس، اضطراب و ... که تهدیدی برای سلامت روان نوجوان است، پرهیز کند، شوق یادگیری و لذت خواندن را در نوجوان برانگیزد، مبتنی بر هویت ملی و فرهنگی جامعه بوده و مبتنی بر سبک زندگی جذاب برای گروه نوجوان باشد.

- با توجه به فراگیری رسانه ها و رسانه ای شدن زندگی امروز، توجه به آموزش و ارتقای سواد رسانه در نوجوانان در راستای تشویق به مطالعه ضروری بنظر می رسد.

- تشویق نوجوانان به استفاده از کتابهای صوتی جذاب می تواند گرایش به مطالعه را افزایش دهد.

امید است مسئولین و نهادهای متولی امر فرهنگ با توجه به موانع فوق در راستای ترویج مناسب فرهنگ کتاب و کتابخوانی گام های موثرتری بردارند.

منابع

- (۱) احمدپور، مریم؛ قادرزاده، امید (۱۳۸۹). تعامل در فضای سایبر و تاثیر آن بر هویت دینی جوانان. دو فصلنامه علمی-تخصصی پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره ۲، صص ۷۵-۷۹.
- (۲) استراوس، انسلم ال؛ کوربین، جولیت (۱۳۸۵). اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی رویه‌ها و شیوه‌ها. ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- (۳) پور اصغر، هادی؛ موسوی، فاطمه (۱۳۸۷). سیر ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران. مجله بهارستان سخن (ادبیات فارسی)، شماره ۱۱، صص ۱۱۹-۱۳۷.
- (۴) حجازی، بنفشه (۱۳۹۷). ادبیات کودکان و نوجوانان: ویژگی‌ها و جنبه‌ها. تهران: نشر روشنگران.
- (۵) خزاعی، فریدعلی؛ اشرفی، نسرین (۱۳۹۱). نگاهی توصیفی به وضعیت ترجمه و تالیف ادبی در نظام چندگانه ادبی ایران در دهه ۱۳۸۰. فصل‌نامه مطالعات زبان و ترجمه، شماره یکم، صص ۲۶-۴۲.
- (۶) رجبی، سوران (۱۳۹۱). تعیین ارتباط علاقه به ادبیات کودک و توجوان با رشد اجتماعی دانش‌آموزان. مجله روانشناسی مدرسه، دوره ۱ اول، شماره ۳، صص ۲۷-۴۳.
- (۷) شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۸۷). ادبیات کودکان. تهران: نشر اطلاعات.
- (۸) شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۷۲). ادبیات کودکان و نوجوانان. مجله ادبیات داستانی، شماره ۹.
- (۹) طهماسیان، نگین (۱۳۸۶). تحلیل محتوای کتابهای قصه و داستان کودکان گروه سنی "ب" و "ج" منتشر شده سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر تأثیر آنها بر درمان ترس و اضطراب و افسردگی کودکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- (۱۰) ظهیری ناو، بیژن؛ رجبی، سوران (۱۳۹۰). بررسی رابطه‌ی کتاب‌خوانی و رشد اجتماعی در دانش‌آموزان. مجله علمی و پژوهشی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، شماره ۱ اول، صص ۱۴۶ تا ۱۶۴.
- (۱۱) فلسفین، سکینه (۱۳۹۳). بررسی کتاب‌های مرجع فارسی چاپی کودکان و نوجوانان منتشره بین سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۵ از نظر اعتبار، وسعت و کیفیت آثار. دوفصلنامه تحقیقات فرهنگی، پاییز و زمستان، شماره ۱۴، صص ۶۰-۸۱.
- (۱۲) کرمانی، علیرضا (۱۳۸۵). ادبیات عقب مانده (بحثی درباره دنیای مدرن و ادبیات کودک و نوجوان)، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، شماره ۴۶-۴۵.
- (۱۳) محمدی، محمد هادی؛ قائینی، زهره (۱۳۸۰). تاریخ ادبیات کودکان و نوجوانان: گزارش چهاردهمین نشست فرهنگی انجمن نویسندگان کودک و نوجوان. مجله کتاب ماه کودک و نوجوان شماره ۴۹.
- (۱۴) محمدی، محمدهادی (۱۳۷۸). روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان. تهران، نشر سروش.
- (۱۵) میری کرمانشاهی، مهرانگیز (۱۳۷۵). سیر موضوعی ترجمه در کتابهای داستان کودکان و نوجوانان طی سالهای ۱۳۷۱-۱۳۸۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- (۱۶) وحید، فریدون؛ ربانی، رسول؛ ضیایی، مژگان (۱۳۸۳). رابطه پایگاه اجتماعی-اقتصادی و مصرف‌کنندگان کالاهای فرهنگی و هنری. فصلنامه فرهنگ اصفهان، شماره ۲۷ و ۲۸، صص ۲۵-۳۷.